

підстави для його скасування [2].

Відсутність порушеного права чи невідповідність обраного позивачем способу його захисту способам, визначеним законодавством, встановлюється при розгляді справи по суті і є підставами для прийняття судом рішення про відмову в позові. Зміст адміністративної юстиції – ефективний судовий захист від порушень у публічно-правових відносинах. Отже, адміністративний суд, отримавши позовну заяву, повинен встановити наявність факту порушення права та застосувати конкретний спосіб захисту порушеного права, що залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення [2].

Таким чином, можна зазначити, що в адміністративному судочинстві передбачено низку гарантій, які обумовлюють виконання завдань адміністративного судочинства і які пов'язані з активною позицією адміністративного суду у з'ясуванні всіх обставин у справі, можливість виходу суду за межі позовних вимог, невичерпність способів захисту прав особи тощо.

З іншого боку судова практика свідчить про те, що частими є випадки, відмови у задоволенні позовних вимог, а фактично відмови у захисті порушеного права особи у зв'язку з неправильним обранням позивачем способу захисту порушеного права. Звідси виникає питання критеріїв ефективності і правильності обрання того чи іншого способу захисту порушеного права і ролі суду у цьому.

Отже, адміністративний суд, розглядаючи та вирішуючи адміністративну справу, мусить встановити наявність факту порушення права особи та обрати ефективний спосіб захисту і поновлення порушеного права, що залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення [3].

На нашу думку, вирішуючи питання щодо обраного способу захисту порушеного права адміністративний суд має керуватися верховенством права, частіше використовувати практику ЄСПЛ щодо права на ефективний спосіб судового захисту, широко застосовувати можливості виходу за межі позовних вимог з метою виконання завдань адміністративного судочинства, приймати рішення на користь особи, у разі, неоднозначного тлумачення матеріальних норм права.

1. Рябченко О. П. Щодо видів інструментів захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин та їх співвідношення. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/39.pdf>.

2. Про способи захисту у публічно-правових відносинах URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/pro-sposobi-zahistu-prava-u-publichnopravovih-vidnosinah.html>.

3. Грицаєнко О. Л. До питання ефективності захисту прав осіб в адміністративному судочинстві. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/12.pdf.

УДК 340.130.5

DOI: 10.31733/17-03-2023-59-62

Юлія ЗАГУМЕННА

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Харківського національного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасна наука схильна розглядати безпеку в якості тієї універсальної цінності, яка стосується нескінченної кількості суб'єктів, хоча найбільше значення має, безумовно, безпека особистості, соціальних груп, суспільства і держави [1, с. 13]. Вона сприймається як така гуманістична цінність, що за сучасних умов в Україні набуває пріоритетного значення разом з іншими фундаментальними суспільними (у тому числі, і правовими) цінностями, зокрема такими, як верховенство права, свобода, рівність, права людини, демократія, національна єдність тощо [2, с. 60-61; 3, с. 14].

Ключовою формою безпеки, яка є спільною цінністю людей, які мешкають в умовах сучасних державно організованих суспільств, виявляється національна безпека. Законодавством, зокрема, національна безпека України визначається, як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України») [4].

Її провідними чинниками, через які вона розкривається і характеризується певним змістовним навантаженням, є «національні інтереси», «небезпеки і загрози», «захищеність», «стійкий і прогресивний розвиток» тощо. Означені поняття відображають стан і захищеність суспільства, його динамічні зміни, можливості та здатність суспільства до самозбереження і розвитку [5, с. 33].

Що стосується принципів безпекового законодавства, то вони, безумовно, є похідними від принципів відповідної галузі права. Так, принципами права національної безпеки вважають засадничі, вихідні ідеї та положення, які визначають сутність і зміст впливу права на забезпечення національної безпеки [6, с. 135]. Проте їх не можна ототожнювати з принципами законодавства, «оскільки право не тотожне законодавству» [7, с. 7]. Як відомо, в сучасній літературі сформульовано бачення трьох рівнів буття принципів права:

- по-перше, ті, які знайшли закріплення у приписах законодавчих актів;
- по-друге, ті, які виводяться із змісту інших норм законодавчих актів, не будучи в них безпосередньо закріплені; по-третє, ті, які існують на рівні правових ідей, виробляються юридичною наукою і суспільною практикою як найважливіші, керівні правові положення, що становлять основу правових поглядів суспільства, та ще не знайшли свого закріплення в позитивному праві [7, с. 6].

Принципами законодавства (на рівні галузі, підгалузі чи інституту законодавства) є саме ті принципи права, які безпосередньо знайшли своє формальне закріплення в одному чи декількох актах відповідного законодавства. Відтак, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. Відповідно, зміст, перелік та значення принципів безпекового законодавства залежать від їх формально-правової фіксації, а також від особливостей побудови цієї галузі законодавства, його цілей, актуального стану національної безпеки та її видів тощо.

З урахуванням систематичного характеру Закону України «Про національну безпеку», до цих принципів слід віднести формально визначені принципи, які втілюють найбільш узагальнені, вихідні правові ідеї, які втілюють сутність і призначення законодавства про національну безпеку, зокрема, такі, як: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони (частина друга статті 3 Закону України «Про національну безпеку») [4].

Натомість, функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Що стосується правової специфіки функцій законодавства про національну безпеку, то вони теж тісно пов'язані з функціями права національної безпеки, але не тотожні їм. Зважаючи на те, що це питання слабо розроблене у науковій літературі, запропонуємо власну концепцію їх співвідношення. На наш погляд, функції законодавства про національну безпеку:

- є похідними від функцій права про національну безпеку;
- конкретизують функції національного законодавства у його взаємодії з міжнародним правом у сфері національної безпеки, охоплюють усі напрями забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів;
- опосередковують основні напрями системного впливу законодавства про національну безпеку права на безпекові суспільні відносини та комунікації, що складаються за участю держави, суспільства й людини, на їхню поведінку та діяльність з метою

забезпечення національної безпеки [6, с. 138-139].

Слід зазначити, що найзагальніша систематика функцій законодавства про національну безпеку України включає в себе такі функції, як: регульовальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гарантувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна. Слід підкреслити, що їх виокремлення має теоретико-правовий характер, тоді як на практиці можна спостерігати їхню дію в комплексі.

Варто також зауважити, що, попри те, що в Законі України «Про національну безпеку» вжитий вислів «правова основа державної політики у сферах національної безпеки і оборони», з огляду на його предметну специфіку і широту сфери правових відносин у галузі національної безпеки (що не може ототожнюватися зі сферою оборони), ми розглядаємо систему безпекового законодавства як ширший системний правовий феномен, що не може бути зведений лише до правової основи відповідної державної політики. Ототожнення ж відповідного законодавства виключно із правовою основою такої політики свідчило б про державоцентричність цього законодавства, що суперечить, по-перше, вимогам верховенства права і пріоритету прав людини [8], а, по-друге, не відповідає ієрархії національних інтересів, формально юридично закріпленій у Законі України «Про національну безпеку» (як життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави – згідно з пунктом 10 частини першої статті 1 цього Закону [4]).

Як відомо, системність того чи того правового явища (об'єкта) підтверджується (доводиться) наявністю в нього певних системних зв'язків з іншими правовими явищами. До таких зв'язків слід віднести функціональні зв'язки, тобто ті взаємозалежності та взаємодії з іншими правовими явищами, які впливають на відтворення та збереження даного системного явища як стійкого утворення, а також генетичні зв'язки, що виявляються на етапах виникнення даного правового явища. При цьому, всі ці зв'язки можуть бути охарактеризовані з точки зору домінування в них субординації чи координації: зв'язки субординації характеризують складну ієрархічну побудову права, а зв'язки координації виражають іншу сторону єдності правових феноменів як цілісної системи [9, с. 13].

Таким чином, під принципами законодавства у сфері національної безпеки слід розуміти фундаментальні засадничі положення (ідеї), в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість цієї галузі законодавства, та, які мають об'єктивно забезпечити відносно сталу спрямованість законодавчого регулювання безпекових правовідносин з метою досягнення цілей законодавчого регулювання у сфері національної безпеки України. До цих принципів слід віднести: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Функції законодавства про національну безпеку є основними напрямками впливу цього законодавства на сферу безпекових правовідносин. Їх систему складають такі функції: регульовальна, охоронна, інтегративна, узгоджувальна, гарантувально-забезпечувальна, превентивна, інформаційно-орієнтаційна, прогностична.

1. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 1 (25). С. 11-18.

2. Забзалюк Д. Є., Кучер В. О. Співвідношення понять «система безпекового законодавства» та «система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки». Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: зб. тез допов. VIII Всеукр. круг. столу (м. Львів, 8 грудня 2022 року). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 59-65. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/15835/Spivvidnoshennia%20poniat_Zahumenna_2022.pdf.

3. Волошина Ю. В. Національний суверенітет: праворозуміння та практика забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К. : НАВС, 2015. 20 с.

4. Про національну безпеку України: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2018. № 31. Ст. 241.

5. Кобко Є. В. Сучасна парадигма національної безпеки України: публічно-правовий аспект. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: юридична. 2018. № 2. С. 30-39.

6. Богуцький П. П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України.

Київ, 2020. 410 с.

7. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 36 с.

8. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки: монографія. К. : Преса України, 2009. 592 с.

9. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень». Харків, 2004. 19 с.

УДК 342.95+342.722

DOI: 10.31733/17-03-2023-62-64

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13) [1].

Права та охоронювані інтереси особи у сфері публічно-правових відносин залишатимуться декларативними, якщо в державі буде відсутній ефективний механізм їх захисту. Тож у разі порушення з боку суб'єктів владних повноважень прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, останні підлягають захисту, який в свою чергу повинен бути належним чином врегульований у нормах права. Таке нормативно-правове регулювання здійснюється з метою визначення не тільки механізму реалізації прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, а насамперед з метою визначення способів захисту цих прав, свобод та інтересів.

Забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод. (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004). До таких механізмів належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право на захист свого права чи охоронюваного інтересу, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень вони порушені і має право звернутися до адміністративного суду і просити суд захистити її порушені права чи охоронювані інтереси шляхом:

– визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

– визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

– визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;